

Критерії відбору країнознавчих текстів для формування у старшокласників лінгвосоціокультурної компетентності в англomовному читанні

Стаття присвячена дослідженню особливостей відбору країнознавчих текстів для формування у старшокласників лінгвосоціокультурної компетентності в читанні на уроках країнознавства в руслі сучасних тенденцій у галузі профільної освіти. В результаті дослідження були виокремлені якісні критерії змісту: автентичність, тематичність, лінгвосоціокультурна та країнознавча цінність, інформативність, естетична привабливість; мовні критерії: лексична, граматична та стилістична складність та кількісний критерій: адекватність обсягу текстового матеріалу, що створюють теоретичне підґрунтя для організації навчання читання з метою формування лінгвосоціокультурної компетентності у старшокласників на уроках країнознавства в профільній школі.

Ключові слова: лінгвосоціокультурна компетентність, країнознавчий текст, критерії відбору, країнознавство.

Осадчая Н. В. Критерии отбора страноведческих текстов для формирования лингвосоциокультурной компетентности в чтении старшекласников на уроках страноведения

Статья посвящена исследованию особенностей отбора страноведческих текстов для формирования лингвосоциокультурной компетентности у старшекласников при чтении на уроках страноведения в русле современных тенденций в области профильного образования. В результате исследования были выделены качественные критерии содержания: аутентичность, тематичность, лингвосоциокультурная и страноведческая ценность, информативность, эстетическая привлекательность; языковые критерии: лексическая, грамматическая и стилистическая сложность и количественный критерий: адекватность объема текстового материала, которые создают теоретическое основание для организации обучения чтению с целью формирования лингвосоциокультурной компетентности у старшекласников на уроках страноведения в профильной школе.

Ключевые слова: лингвосоциокультурная компетентность, страноведческий текст, критерии отбора, страноведение.

Osadcha N. V. Criteria of texts selection for forming socio-cultural competence to high school students while teaching reading at the lessons of Culture Study

Abstract. Introduction: The article reveals the criteria for selecting texts for forming socio-cultural competence to high school students, while teaching them reading at the lessons of country study, which are based on cross-cultural interaction as one of the fastest-growing areas of language study, forming cultural awareness of the students.

Purpose. To analyze the number of factors that influence the texts selection process for forming socio-cultural

competence in reading in the country study teaching to high school students and to establish the criteria for selecting texts for forming socio-cultural competence to high school students, while teaching them reading at the lessons of culture study for effective cross-cultural interaction.

Results. As a result of the study, qualitative and quantitative criteria of texts selection for forming socio-cultural competence to high school students, while teaching them reading at the lessons of culture study were identified. By qualitative criteria of texts selection, we mean authenticity, subject matter, sociocultural and country study value, informative value, aesthetic value, lexical, grammatical and stylistic difficulties of the text. The quantitative criteria of texts selection include their readability.

Key words: sociocultural competence, country study text, the selection criteria, country study.

Постановка проблеми. Необхідність реформування сучасної середньої профільної освіти і змісту вивчення іноземної мови і культури (ІМіК) у старшій школі, філологічного профілю зокрема, зумовлює актуальність проблеми формування лінгвосоціокультурної компетентності (ЛСКК) старшокласників в англomовному читанні у курсі за вибором “Країнознавство”. Особлива увага приділяється формуванню ЛСКК у читанні текстів різних функціональних стилів, що, в умовах відсутності іншokультурного середовища, є цілком доцільним. З огляду на зазначені тенденції, набуває актуальності проблема визначення критеріїв відбору текстового матеріалу країнознавчого характеру з метою формування ЛСКК в англomовному читанні на уроках країнознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У методичній літературі проблема відбору текстового матеріалу вирішується різними шляхами. Так, виходячи з характеру текстів, науковці розробили вимоги до навчальних текстів (Верещагин Є. М., Костомаров В. Г., Єлухіна Н. В., Мусницька Е. В., Михайлюкова Т. Т., Носонович Е. В., Мільруд Р. П., Damen L., Nuttall Ch., Scarcella R. C., Silberstein S., Wallace C.) та критерії/принципи відбору автентичних текстів: наукових (Китаєва С. О., Можаяєва О. С., Британ Ю. В.), публіцистичних (Бирюк О. В., Rubin J., Thompson I., Sanderson P.), художніх (Смелякова Л. П., Черниш В. В., Вдовіна Т. О., Рудакова Л. П.) і країнознавчих текстів для учнів основної школи і студентів вищих навчальних закладів (ВНЗ)

(Голованчук Л. П., Коган Ю. М., Дождікова О. В., Фурманова В. П.). В усіх перерахованих дослідженнях були розглянуті лише окремі теоретичні аспекти, що стосуються проблеми відбору текстового матеріалу для формування ЛСКК в учнів старшої школи філологічного профілю, а особливості відбору текстів країнознавчого характеру для формування ЛСКК у читанні в курсі за вибором “Країнознавство” взагалі є мало висвітленими.

Мета статті. Враховуючи актуальність проблеми та недостатній рівень її дослідженості, ставимо за мету статті викласти результати дослідження і представити сукупність взаємопов’язаних критеріїв відбору англomовних країнознавчих текстів для формування ЛСКК у читанні учнів філологічного профілю старшої школи. Для реалізації мети нам необхідно виконати такі завдання: проаналізувати підходи в сучасній методиці викладання ІМіК до проблеми відбору текстового матеріалу, порівняти теоретичні аспекти вже існуючих підходів до визначення критеріїв відбору країнознавчих текстів, визначити критерії відбору текстів країнознавчого характеру при формуванні ЛСКК в англomовному читанні на уроках курсу за вибором “Країнознавство”, надати характеристику кожному з них, уточнити зміст кожного критерію з урахуванням специфіки курсу за вибором “Країнознавство”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим питанням побудови освітнього процесу в межах елективного курсу “Країнознавство” є визначення критеріїв відбору змісту навчання старшокласників при формуванні ЛСКК у читанні. Науковці у галузі методичної науки неодностайні у використанні термінології стосовно сформульованих положень: зустрічаються терміни “принципи”, “критерії”, “вимоги” до змісту та “особливості відбору” текстів. Вважаємо необхідним уточнити визначення поняття критеріїв відбору. Так, ми спираємось на визначення критеріїв відбору, запропоноване Н. Ф. Бориско [2, с. 104]. Під критеріями маємо на увазі ознаки, на основі яких реалізується якісна і кількісна оцінка текстів з метою включення або виключення їх у зміст курсу за вибором “Країнознавство”. На сучасному етапі розвитку методики навчання ІМіК виділяють дві групи критеріїв відбору іншомовних текстів як навчального матеріалу: якісні й кількісні критерії [1, с. 67]. Отже, ми будемо обирати тексти країнознавчого характеру відповідно до обох груп критеріїв: якісного (критерії змісту: автентичність, тематичність, ЛСК та країнознавча цінність, інформативність, естетична привабливість; мовні критерії: лексична, граматична та стилістична складність) і кількісного критерію (адекватність обсягу текстового матеріалу).

Розглянемо кожний із критеріїв окремо.

Автентичність. До проблеми відбору текстів відноситься насамперед питання автентичності текстового матеріалу. З методичної точки зору країнознавчі тексти можуть бути автентичними, тобто створеними з конкретною метою учасниками спілкування [7, с. 25], та навчальними, тобто адаптованими [7, с. 10] до конкретних навчальних цілей залежно від мовної підготовки учнів. Звичайно, що оригінальний текст не із штучно створеного джерела має високу ЛСК цінність, але може бути надто великим за обсягом, складним у лінгвістичному аспекті для учнів старшої школи, не відповідати конкретним завданням вивчення країнознавства та умовам навчання. Тому ми допускаємо методичну адаптацію автентичного тексту шляхом зменшення його обсягу. Вважаємо за потрібне наголосити на важливості культурологічної, інформативної, ситуативної автентичності, автентичності національної ментальності, автентичності навчальних завдань до текстів, що визначають змістову автентичність країнознавчого тексту [8, с. 6-13]. З позицій нашого дослідження *культурологічна автентичність* є найбільш значущою. Розглядаємо культурологічну автентичність тексту як представлення у країнознавчих текстах актуальної, сучасної, а не архаїчної, застарілої інформації про життя англomовних країн, що дає можливість вивчати культуру іншого народу за допомогою власне мови цього народу. Отже, за критерієм автентичності рекомендуємо використовувати автентичні країнознавчі тексти у процесі формування ЛСКК в англomовному читанні на уроках країнознавства, але допускаємо методичну адаптацію автентичного тексту за рахунок зменшення його обсягу, особливо текстів для читання на уроках, а не для домашнього читання. Нерозривно з критерієм автентичності пов’язаний критерій тематичності.

Тематичність. Одним із підходів до визначення критерію тематичності є енциклопедичне членування дійсності на певні відрізки, який Л. П. Голованчук вважає пріоритетним при викладанні країнознавчого матеріалу [3, с. 74]. Цей підхід є відображеним і в рекомендованій МОН України програмі для курсів за вибором, на яку ми можемо спиратися, або обирати тематику текстів відповідно до вже існуючих авторських програм для курсу за вибором “Країнознавство”, чи шляхом анкетування та опитування визначити читацькі інтереси старшокласників.

Погоджуємося з О. М. Солововой, яка стверджує, що при відборі матеріалу країнознавчого характеру не можна обмежуватися інформацією про одну із країн та ігнорувати інформацію про інші країни, що обмежить можливості компаративістського країнознавчого аналізу [10, с. 76]. Тому ми вважаємо, що, враховуючи попередній досвід учителів по створенню авторських програм до курсу за вибором “Країнознав-

ство”, ми не будемо обмежувати його інформацією лише про Велику Британію та США, а розширимо його ЛСК цінність інформацією про інші англословні країни світу, що задовольнить потреби учнів в новій цікавій інформації, розширить ЛСК межі курсу за вибором, надасть широке поле для компаративістського аналізу і виключить можливість дублювання тем з уроками ІМ у старшій профільній школі. Спираючись на визначення структурної моделі курсу, запропоноване О. М. Солововой [10, с. 76-77], розглядаємо модульну організацію матеріалу як найбільш прийнятну, враховуючи цілі та завдання курсу “Країнознавство”. Кожна тема і підтема є своєрідним банком ЛСК інформації, що сконцентрована в країнознавчих текстах різного стилю та жанру. Кожен блок інформації є самодостатнім елементом, що дозволяє варіювати порядок його вивчення і робить викладання курсу гнучким. Щодо визначення тематики блоків інформації про кожну з окремих англословних країн, вважаємо доцільним спиратись на методику створення і роботу з культурограмами, запропоновану Ю. Б. Кузьменковою. Зазвичай культурограми мають такі підзаголовки: *background (land and climate, history), the people (population, language, religion, general attitudes, personal appearance), customs (greetings, gestures, visiting, eating), lifestyle (family, dating, marriage, diet, recreation, holidays, commerce) and society (government, economy, education, health, transport, communication)*. Ю. Б. Кузьменкова пропонує перегрупувати культурограми і ввести ще два нових розділи: “соціальна взаємодія” і “спілкування”, що дасть змогу змістити акценти саме на найменш вивчені нюанси комунікативної взаємодії: *social interaction (space distancing, attitude to time, display of emotions), communication, (communicative support, safe and dangerous topics, contact organization, conversational Do's and Taboo's)* [5, с. 166] Таким чином, створення цікавих та актуальних для учнів тематичних блоків країнознавчої інформації з високим ЛСК потенціалом за допомогою культурограм модульного характеру забезпечує оптимальні умови для формування ЛСКК у читанні на уроках країнознавства.

Наступним критерієм відбору країнознавчих текстів з метою формування ЛСКК у читанні є ЛСК та країнознавча цінність країнознавчого тексту.

ЛСК та країнознавча цінність країнознавчого тексту. ЛСК цінність навчального матеріалу країнознавчого характеру визначається його ЛСК потенціалом, тобто як цей текст допомагає старшокласникам у пізнанні культури англословних країн і народів. При виявленні ЛСК цінності англословних автентичних текстів країнознавчого характеру ми користуємося методикою визначення СК потенціалу художніх творів, розробленою Л. П. Смеляковою [9, с. 42-48]. При визначенні СК потенціалу англословних художніх

текстів Л. П. Смелякова пропонує брати до уваги три показники, такі як представленість СК інформації у тексті, характер презентації СК інформації з точки зору її сприйняття іншомовними читачами у процесі читання, смислове навантаження [9, с. 43]. Визначаючи ЛСК цінність навчального матеріалу країнознавчого характеру, беремо до уваги такі ж чинники. Отже, аналіз текстів за всіма показниками дозволяє визначити тексти з великим, середнім та незначним ЛСК потенціалом. Звичайно, на уроках країнознавства у старшій школі філологічного профілю доцільно використовувати тексти з високим (що відповідають усім трьом показникам) або середнім ЛСК потенціалом (що відповідають принаймні двом показникам).

Відповідно до критерію **країнознавчої цінності** ми пропонуємо відбирати тексти, що відображають факти культури, географічні назви, образи та героїв, історичні події та назви, реалії, визначні місця, відомі кінофільми тощо. Країнознавча цінність матеріалів визначається сучасністю країнознавчої інформації, тобто враховані географічні, політичні, суспільні зміни в житті англословних країн, а фактична інформація має бути подана під актуальним кутом зору, що підвищує інтерес учнів до вивчення курсу за вибором “Країнознавство” та ІМ у цілому. Країнознавчий текст має бути історично актуальним: відомості історико-культурного характеру загальновідомими серед носіїв мови і достовірними, а також допомагати краще зрозуміти й засвоїти риси їхнього сучасного способу життя. Отже, за критерієм ЛСК цінності ми пропонуємо використовувати тексти країнознавчого характеру з високим ЛСК потенціалом, який визначається трьома показниками, а саме: представленістю ЛСК інформації у країнознавчому тексті, характером презентації ЛСК аспекту інформації з точки зору її сприйняття учнем профільної школи у процесі читання країнознавчого тексту та смисловим навантаженням ЛСК інформації. Відповідно до критерію країнознавчої цінності країнознавчий текст має визначатися сучасністю історико-країнознавчої інформації та її достовірністю.

Серед якісних критеріїв важливим є критерій інформативності країнознавчого тексту.

Інформативність. Текст має бути засобом передачі нової актуальної для старшокласників інформації, а ні в якому разі лише способом презентації нових лексичних або граматичних одиниць. Отже, розглядаємо інформативність як відносну ознаку тексту, що може варіюватися за своїм ступенем. Вимогами до інформативності є: текст має надавати справді нове уявлення про предмет і спонукати учнів дізнатися ще щось нове з цього питання. Інформація, що повідомляється, має бути актуальною, якісною, показовою (характерною, типологічною), відповідати зацікавленням та вимо-

гам аудиторії, фактичний матеріал має бути систематизований і запозичений з достовірних джерел, мати такі якості як точність, ясність, лаконічність тощо [7, с. 89].

Спираючись на формулювання поняття інформативності О. В. Бирюк [1, с. 75], визначаємо інформативність у межах нашого дослідження через новизну та практичну корисність ЛСК інформації, що міститься в ній, для учнів старшої школи філологічного профілю. Врахування цього критерію при відборі навчального матеріалу для формування ЛСКК забезпечує особистісну значущість отриманої інформації для читачів і задовольняє їхню пізнавальну потребу, стимулюючи пізнавальний інтерес. Під новою ЛСК інформацією ми розуміємо ту інформацію, яка не відображена в текстах підручника з англійської мови для 10-11 класів профільного рівня. Новизна та актуальність ЛСК інформації забезпечує умови, за яких читання функціонує як пізнавальна діяльність, а учні мають можливість використати її в різних сферах життєдіяльності.

Нерозривно пов'язаною з критерієм інформативності є естетична привабливість текстів країнознавчого характеру.

Естетична привабливість. Л. П. Смелякова ставить принцип естетичного впливу на читача на найвищий ступінь ієрархії відбору текстів художньої літератури. Враховуючи особливість країнознавчих текстів, які можуть бути використаними на уроках країнознавства, а саме їх жанрову розмаїтість, вважаємо, що вибір текстів за критерієм естетичного впливу на читача є вкрай важливим, особливо для творів пісенно-поетичного жанру та уривків з художньої літератури. Відповідно, першочерговому відбору підлягають тексти з великим естетичним потенціалом, що складається з певних якостей, естетично важливих образних, змістових компонентів (назва, сюжет, персонажі, авторська модалність, авторський стиль, текстова тональність). Текст з великим естетичним потенціалом виконує певні функції: організації та управління сприйняттям тексту, активізації та підтримки уваги, зацікавлення читача, стимулювання виникнення естетичної реакції – все це формує естетичний смак читача (за Смеляковою Л. П.).

Крім того, вважаємо необхідним вказати, що естетичний вплив може проявлятися як на рівні розуміння тексту так і на рівні його оформлення. Тобто, розглядаємо естетичну привабливість країнознавчого тексту як на рівні змісту, що є характерною особливістю текстів пісенно-поетичного жанру та уривків з художньої літератури, що мають ЛСК та країнознавчу цінність, так і на рівні оформлення будь-якого пізнавально-інформаційного країнознавчого тексту, що реалізується за допомогою використання малюнків,

схем, фотографій, ілюстрацій, які мають естетичний вплив на читача. Розглянувши основні критерії змісту, перейдемо до розгляду мовних критеріїв.

Мовні критерії. До мовних критеріїв відбору текстів країнознавчого характеру ми відносимо *граматичну, лексичну і стилістичну складність*. У нашому дослідженні екстралінгвістичні критерії зумовлюють лінгвістичні. Погоджуємося з думкою В. М. Топалової, яка головним лінгвістичним критерієм відбору визначає адекватність мовленнєвих засобів комунікативному наміру автора тексту, що і є першоосновою тексту [11, с. 56]. Отже, ми будемо визначати адекватність використання мовленнєвих засобів спілкування у тексті з точки зору наявності в ньому актуального ЛСК компонента. Відповідно до мовного критерію відбору текстів країнознавчого характеру з метою формування ЛСКК у старшокласників на уроках країнознавства пропонуємо чітко дотримуватись лексичної, граматичної і стилістичної складності текстів на рівні В1 - В2 згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями.

Питання врахування мовної складності тексту має бути вирішене з урахуванням психічних, фізіологічних, розумових особливостей розвитку учнів підліткового віку та орієнтуватися на здоров'язбережувальні тенденції в сучасній школі. Посильність та доступність, на думку Н. В. Єлухіної, є основними вимогами до текстів, але посильність не означає легкість. Занадто легкі тексти знижують свої навчальні якості, а найефективнішою є та діяльність, що відбувається в умовах високої напруги психічної мобілізації волі та уваги, чіткого функціонування усіх психічних механізмів [4, с. 35].

Адекватне розуміння тексту та успішне вилучення ЛСК інформації забезпечується дешифруванням знайомих і незнайомих лексичних одиниць і залежить від їх характеру, що визначає рівень складності лінгвістичної структури тексту. *Об'єктивна складність* тексту визначається за показниками лексичної різноманітності, синтаксичної складності, складністю мовленнєвого оформлення і труднощами стилю. *Об'єктивна складність* корелює із суб'єктивною складністю тексту, тобто доступністю тексту для сприймання читачем. *Суб'єктивну трудність* можна встановити різними способами: визначення часу, необхідного для читання тексту, відповіді на запитання, судження учнів про складність тексту [6, с. 75-76].

Таким чином, мовний критерій відбору текстів для читання з метою формування ЛСКК в англійськомовному читанні на уроках країнознавства передбачає відбір текстів, лексична, граматична і стилістична складність яких відповідає рівню володіння ІМіК учнів згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями. Розглянувши якісні критерії відбору країнознавчих текстів,

які необхідно враховувати у процесі формування ЛСКК в англomовному читанні на уроках країнознавства, перейдемо до розгляду кількісного критерію, який ми визначаємо як адекватність обсягу текстового матеріалу.

Адекватність обсягу текстового матеріалу. Особливістю країнознавчих текстів, які ми пропонуємо для навчання англomовного читання в курсі “Країнознавство”, є їх жанрова та стилістична розмаїтість. Ці тексти можуть бути різними за обсягом: від одного слова, до кількох десятків сторінок (текст для домашнього читання). Врахування кількісного критерію, а саме обсягу текстового матеріалу країнознавчого характеру дозволяє говорити про адекватний обсяг тексту, який має співвідноситись з метою читання, корелювати з видом читання та враховувати особливості аудиторного й домашнього читання. Так, на уроках країнознавства, ґрунтуючись на важливості взаємопов’язаного вивчення усіх видів мовленнєвої діяльності, із 45 хвилин уроку ми можемо присвятити формуванню ЛСКК в англomовному читанні 10 хвилин часу, в той час як для домашнього читання ми можемо обрати довгий текст, робота над яким потребуватиме більше години.

Висновки і перспективи. Таким чином, ми конкретизували найбільш релевантні для нашого дослідження критерії відбору текстів країнознавчого характеру для формування ЛСКК у читанні старшокласників на уроках країнознавства і визначили шляхи їх реалізації. Розглянуті вище якісні критерії змісту: автентичність, тематичність, ЛСК та країнознавча цінність, інформативність, естетична привабливість; мовні критерії: лексична, граматична і стилістична складність та кількісні критерії (адекватність обсягу текстового матеріалу) створюють теоретичне підґрунтя для організації навчання читання з метою формування ЛСКК старшокласників на уроках країнознавства у профільній школі. Перспективами дослідження вважаємо конкретизацію принципів відбору країнознавчих текстів при формуванні ЛСКК в англomовному читанні на уроках курсу за вибором “Країнознавство”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бирюк О. В. Методика формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів у навчанні читання англomовних публіцистичних текстів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Бирюк Ольга Василівна. – К., 2005. – 196 с.
2. Бориско Н. Ф. Концепция учебно-методического комплекса для практической языковой подготовки учителей немецкого языка (На материале интенсивного обучения) / Н. Ф. Бориско: Киев. гос. лингв. ун-т. – К., 1999. – 268 с.
3. Голованчук Л. П. Навчання учнів основної загальноосвітньої школи культурно-країнознавчої компетенції на уроках англійської мови : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Л. П. Голованчук. – К., 2003. – 340 с.
4. Елухина Н. В. Какими должны быть тексты для чтения и тексты для аудирования? / Елухина Н. В., Мусницкая Е. В. // Иностранные языки в школе. – 1978. – № 3. – С. 28–39.
5. Кузьменков Ю. Английский язык для межкультурного общения / Кузьменковы Ю. и А. – М.: Издательство Московского университета, 2013. – 276 с.
6. Новохатько Л. Г. Відбір текстів художньої літератури для формування німецькомовної компетенції в читанні у майбутніх філологів / Л. Г. Новохатько // Вісник КНЛУ. Серія “Педагогіка та психологія”. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 12. – С. 70–78.
7. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика преподавания языков) / [сост. Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин]. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
8. Носонович Е. В. Критерии содержательной аутентичности учебного текста / Носонович Е. В. // Иностранные языки в школе. – 1999. – № 2. – С. 6–12.
9. Смелякова Л. П. Художественный текст в обучении иностранным языкам в языковом вузе (Теория и практика отбора): монография / Л. П. Смелякова. – СПб.: Образование, 1992. – 142 с.
10. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс: [пособие для студентов педвузов и учителей] / Елена Николаевна Соловова. – М.: АСТ, Астрель, 2008. – 239 с.
11. Топалова В. Н. Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Топалова Виктория Николаевна. – К., 1998. – 168 с.

Отримано 09.06.2015 р.